

DISONANSŲ LYRIKA

Atonalinė muzika grindžiama disonansais. Ar galima sukurti eilėrašį iš disonansų? Ir kas tie disonansai lyrikoje – režianti ausį garsų instrumentacija, alogiški reikšmių deriniai, vidinių prieštaravimų neatslūgstantis spengimas? O gal šis kelias iš esmės svetimas lyrikai, subrandintai harmonijos kanonų ir pasaulio sudvasinimo užduočių?

Algimantas Mikuta išleido jau šeštą eilėraščių rinkinį (debiutavo 1962 m.), žengdamas vis toliau nežinomu keliu, rizikuodamas nusisukti sprandą kalambūriniais reikšmių apvertimais, karikatūriniais šaržu ir beviltiška autoironija.

Šiandieninėje lietuvių poezijoje A. Mikuta – aršiausias švelniojo, harmoningojo lyrizmo (tokio įstabaus, bet taip ilgai valdančio mus) priešas. „Žodžių gražumą“ jis drasko piktomis parodijomis, o kontempliuojančiam pasitenkinimui skelbia tulžingus moralinius nuosprendžius. „Vis rypuoji savo kankliais, / skaitmenėliais daugiaženkliais / sočią ateitį buri / su pyragais vidury.“ Jis nepripažįsta nei šio lyrizmo kosminės „metafizikos“ (vos tik pakyla poetas į dangų su vyturiais, pamatome jo „skylėtus puspadžius“), nei pasinėrimo į pašamonės gelmes (argi ten ne dumblas kaip ir jūros dugne?) – dviejų išbandytų trasų, kuriomis judėjimas niekada nesiliaus. O svarbiausia – jis atmeta glostantį žodžio judesį, kuris tik tyliai prisilies, bet neužgaus, atvers pakartojimų vingiuose savo melodingą grakštumą, o ne jėgą, greičiau nugrims į neišsakymo potekstę, negu garsiai viską išrėks.

Avangardizmo poetika, anksti užgesusi lietuvių lyrikoje, per K. Binkio eilėraščius ir T. Tilvyčio epigramines poemas perdavė A. Mikutai savo reikšmingiausią direktyvą: žodis – tai smūgis. Daugiau jis nieko neišgirdo ir nebandė klausytis, bijodamas „knygų žiaurios išminties“, kuri verčia „atsiklaupiti“. Žodis jam turi gimti veiksmu, o ne pasyvioje savistaboje. Žodis – tai jėgos, kitėjimo, sprendimo momentas, tvirtai suspaustas. „Žodžiai giesmėj turi išmokti pulti ir gintis, taktikos ir ištvermės“. Eilutė – smarkus mostas, veržlus šuoliavimas, tik, gink dieve, ne lėtas ir glotnus slydimas. Garsinė instrumentacija, pabrėžianti sprogstamųjų priebalsių derinius („Mus čiulpia raudonos kavinių reklamos / Kaip lūpos raudonos trapius varveklis“), dar labiau išryškina energijos tvinkčiojimą. Vaizdiniai ir sąvokos greitai lekia įtemptos ritmikos bėgiais, posūkiuose atsitrenkia vienas į kitą, epigramiškai sprogs. Jie nepereina į metaforas ir neatsišakoja į asociacijų siūlus, nes jų paskirtis – piktai trunkytis ir daužytis („Laimingas tu, apspjaudytas dangau, / tavęs nė vienas spjūvis nepasiekia“). Eilėraščio kompoziciją suima tvirtas judesys ir varo ją staigiais peršokimais, skaldydamas viską į poliariškas dalelytes, kurių griūtys ir sudaro kūrinio faktūrą. „Ak, radot puspilnį ąsotį, / linksmuolių ainiai alkani? / Belieka viską pakartoti, / tik jūsų padai – kruvini“.

Ankstyvesniuose A. Mikutos eilėraščiuose tas plėšiantis eilėraščio judesys buvo grindžiamas valiūkišku gyvybės gausmu. „Pirmiausia karštis ateina į delnus, / Paskui į linkmenis ir akis. / Ir reikia eiti į svečius pas velnius / Pažiūrėti į raudonas akis“. Tada poetas dar piešdavo siužetines noveles su šiokiadieniškų realijų smagiais tryptelėjimais, išsiskirdamas iš buitiskumo srauto, gerokai suniveljavusio J. Jevtušenos ir A. Baltakio kartos kūrybą, vis stiprėjančios ironijos gaida. Dabar šitą intensyvumą jo eilėraščiui teikia protas, pasiryžęs nieko nebijoti ir niekam nepataikauti, žvelgti į šviesias ir tamsias gyvenimo puses, pilnas išdidaus savarankiškumo („Išdidumą kaip kaulą / įsikandęs urzgiu“). Pažinimo rizika, pažinimo tikrumas, pažinimo drebinanti galybė tampa jo lyrikos etine ir estetinė formule („Graži daina tikrai tada graži, kai ji teisinga“), palaiminančia jo kelionę į pasaulio disonansus.

Ar dabartinis pasaulis nėra panašus į nesprogusią miną, kurią kiekviena diena gali užkliudyti? Mes verkiame dėl gražių pasakų, bet ar neteks verkti nuo radiacijos? Žemė pasidarė nesaugi, o tu, žmogau, vis taip pat kapstaisi šios dienos šiukšlėse, skaitai „knygeles dorovingas“ ir peri „amariukus“. Akceleracija atleido iš tarnybos figos lapelį, ir dabar skeveldrų ir skivytyų debesy „girdime tik skardų garsą / skiriame tik ryškią spalvą“. Mus traiško avarijos ir šeimyninės dramos, o mes šokame tarp nuolaužų kaip cirke tarp durklų.

Šitą dabarties disonansų paradą priima ironija, kuri pati yra tikėjimo ir neigimo disonansiškas derinys. Realybės pavidalus ji iškreipia ir permeta iki absurdo ribos, hiperbolizuoja iki globalinių grėsmės figūrų kaip štai tokiose „Akceleracijos“ eilutėse: „Vis greičiau kariatės lekia. / Sustabdykit mūsų žemę. / O žavingoji mimoza...“ Kasdienines realijas ironija smarkiai įsuka ir teškia kaip pikto apibendrinimo žiupsnį: „Kas buvo dūžtama, sudužo, / sudribo salėse stalai, / po sodą mėtosi drabužių / ir kandeliabrų gabalai“. Mintį ironija vedžioja lūžtančiomis kreivėmis ir kintančiomis tonacijomis – nuo parodijos iki pamfleto kaip tokiame kreipiny į nerūpestingą šios žemės žmogelį: „Va stogas / jau lūžta, / įsilusią gūžtą / tuoj vėjai suplėšys kaip kurtai. / Tai ko nekvatoji, / į dangų neloji, / tai ko debesėlių nepurtai?“

A. Mikutos lyrikoje ironija neturi viską žinančiojo pozos, kurią paprastai pasirenka. Neretai ji virsta autoironija ar tiesiog praradimo sielvartu. Priežasčių pakankamai – jaunystė praėjo, iliuzija grįžta su elgetos rūbais, o paukščių karpymo dieną buvo pakirpti sparnai. Kaip ir V. Šimkus, jo vyresnysis dvasios brolis, poetas droviai tiesia rankas aukštųjų idealų sferai, bijodamas nusivilti, ieško žmogaus išminties, numanydamas inertišką žmogiškųjų negalvojimą, nori pasidalyti savo emocijų šiluma, įtardamas, kad liks vienišas. Reanimatore, apskritaveide vargšų saule, aš jau buvau miręs, kai tu pasirodei. Bet atgimiau, kažko prašiau, murmėjau ir juokiausiu, kai tavo variniai plaukai palietė mane. Bet tu išėjai pas kitą, gal silpnesnį už mane. Tokia yra eilėraščio „Vargšų saulė“ eiga – kontrapunktiškai vedanti skirtingas jausmų melodijas, netikėta reikšmių atovartomis (reanimatorė – mergaitė), greitai skubanti į vartus – aforistinį pabaigos kirtį.

Pasaulio disonansai virsta poeto sąmonės disonansais, kaip įprasta lyrikoje, kur poeto siela identifikuoja su išoriniais reiškiniais. O sąmonės disonansai negali būti nei aprašyti, nei įsprausti į samprotavimus – jie reiškiasi mąstymo įtampa. Tai jau ne šliaužiančios minties režimas, o visiškai kitas: iš vienu logikos rėžių peršokama į kitus; elementai, sudarę atskirą visumą, staiga įsilieja į visiškai priešingos krypties visumą; agresyvūs vaizdo išsiveržimai ir smūgiuojantis kompozicijos brėžinys; pagaliau narsa „išgirsti kitą tiesą“ ir „griauti visa, kas ramu“. Šitoji įtampa ir suformavo A. Mikutos lyriką – perrėžtą skeliančio judesio, bet vyriškai stangrią, be jokių anemijos dėmių.

Kur atslūgsta disonansų įtampa, sulėtėja smarkūs žodžio įsibėgėjimai, o aforistiniai finalai atrodo kaip pretenzingai priklijuoti lopinėliai („Ugningai mane pabučiuoti / begali nebent pražūtis“). Kontrastiška gama išblunka vienaspalviuose piešiniuose, o siužetinė struktūra, nesuspausta minties lanko, lieka vienaplokštė („Kauno senamiestis“). Alegorinė schema, pakrauta kitados tragiškais reginiais (poemėlė „Žuvys“), dabar užstoja minties beribiškumą ir sustabdo spontanišką vaizdų judėjimą („Tulpė“). Poetą gundo šmaikštūs kalambūrai, paradoksų dainelės; literatūrinis parodijavimas (užkrečiantis Drapako, „Nemuno“ kolektyvinio feljetonisto, pavyzdys), bet čia išnyksta stambesni pasaulio maštapai ir išsenka trunkumo, blizgesio jėga, tokia išnaši dar neseniai rašytose eilutėse: „Motociklai mėnesienoj / kaip rausvi vėžiai garuos.“ Sakyčiau, kad A. Mikutos rinkinys *Švytuoklė* labiau pabiras, be centrinės ašies, šiek tiek atslūgusio kūrybinio įniršio negu dvi ankstyvesnės jo knygos (*Ašmenys*, 1970; *Šiandien piešime žaibus*, 1973).

Bet šiame rinkinyje skelbiamas stambus ciklas „Giesmės algoritmai“, kur erškėčiuotas poeto žodis pasidarė skaudžiai rimtas, o pagrindinė jo kūrybos misija – pasaulį reikia ne metaforizuoti, o

apmąstyti – įgijo egzistencinės gilumos. Pristabdytos ritminės tonacijos ir vaizdo – aforizmo sąjunga – tai neįprastas dalykas tiek paties A. Mikutos kūryboje, tiek visoje lietuvių lyrikoje. Kiekvienas ciklo vienetas – savotiška parabolė (ši Rytų literatūrinė tradicija lietuvių poetams vis dar svetima), primenantį šiek tiek R. Tagorės „Sodininką“ ar I. Zieduonio „Epifanijas“ formos kultūra, originaliai atmiesta ironijos lašais. Nėra siužetinio vyksmo, bet visos detalės įregztos į greitai kylančią aukštyn ir ūmai kertančią spiralę. Pradinis taškas – keista vaizdo premisa („Žinok, kad spalva nėra vėjas, kuris nulenkia medžių viršūnes, o vėliau jas paleidžia“), sminganti į pasaulio priešingybes ir velkanti jas į bendrą išvadą, paženklinantį teigimo potencialu. Atsiveria plati poetinio regėjimo erdvė. „Kur tu matei giedantį somnambulą? / Jie eina lūpas sučiaupę balkonų turėklais, nežeisdami sveikųjų. / Kur tu skaitei lunatiko įspūdžius? / Nieko nelieka smegenyse ir širdy, nieko, tik pėdos sniege“. O moralas, išsakomas liepiamąja nuosaka, skambančia perdėm intymiai („Kalbėsiu pusbalsiu tartum pats sau“), tampa dvasios sukrėtimo centriniu tašku. Štai vienos parabolės eiga ir finalas. Nešauk, išvydęs į tave slenkančią uolą. Tie, kurie žaidžia nuošalyje, palaikys kliedesiu tavo pagalbos šauksmą. Įsirem kojom į žemę, įsirežk kaip kruvinas jautis, laikyk slenkančią uolą. Tikėk, akylesnis pajus, kad, sutraiškinus tave, uola užgrius ir jį patį. „Jis atsistos šalia, įsirems kojom į žemę, įsireš kaip kruvinas jautis, būsite du. / Perspėk ir jį, kad nešauktų.“

Disonansai gali parklupdyti ir nutildyti talentą, neradusį savyje pakankamai stiprybės juos suimti, išreikšti ir taip nugalėti. Disonansai gali išnešti lyriką į feljetoniškumo plokštumą, jai visiškai svetimą, ir išgaišinti jos „dieviškąją rimtį“. Bet disonansai, virtę poetinio mąstymo įtampa, gali būti vaisinga lyrikos jėga, klostanti eilėraščių iš vienas kitą slopinančių, besipjaunančių ir vis dėlto susiliejančių elementų pagal poetinės kalbos intensyvumo normą, kuri vis jūliau plečia savo gyvenamąjį plotą greta „tyliosios lyrikos“ užutekių. Šiuo keliu ir eina A. Mikuta, atgaivindamas gerokai primirštą trankiojo žodžio tradiciją ir aktyviai oponuodamas gležnajam lietuviškam lyrizmui.

1979

Vytautas Kubilius, *Problemos ir situacijos*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 354–358.